

Kultúrna krajina umocnená hodnotami vinohradov

M. Verešová, J. Supuka: Cultural Landscape Raised by Vineyard's Value. Život. Prostr., Vol. 43, No. 1, p. 13 – 17, 2009.

The cultural landscape is a part of land cover, that has been influenced, changed and used by man during long time historical ages. Everything has been done with the goals to be increased human life quality and sustainable landscape development. Land cultivation represents the growing of culture crops, vegetables and fruit woody plants, it means cultural plants. As a result of land cultivation there is specific space landscape structural characteristic, called as cultural landscape. The vineyard are also the components of cultural plants, those are transferred to the cultural landscape structure. The logical part of vineyards are accompanying architectural constructions and objects as are cellars, elements of religious architecture, recreation and leisure cottages, symbol artistic works. Very often and important part of vineyard are old sorts of fruit trees as are peach, pear, apricot, walnut, black mulberry, spanish chestnut, quince, service tree, common medullar. Vineyard cultivation, grape harvesting and wine production are connected also with folk culture (architecture of houses, clothes, music and dances), cultural festivals and other events. The culture of vineyard, wine production and utilisation are important part of human culture in human life.

Kultúrna krajina tvorí časť zemskeho povrchu a jej vznik úzko súvisí s človekom a jeho aktivitami. Tvorila sa ich vplyvom v priebehu dlhých historických období. Takáto krajina nesie znaky kultúry (kultivácia krajiny, pestovanie kultúrnych rastlín), architektúry, symbolov a duchovných výtvorov rozmiestnených v krajine (Supuka, Verešová, 2008). Je odvodená od termínu kultúra – *culture* (lat.): 1. obrábanie pôdy, 2. starostlivosť o duševné hodnoty, čo znamená súhrn výtvarných, výsledkov všeludskej vzdelanosti, súhrn materiálnych a duchovných hodnôt utvorených fyzickou a psychickou prácou v priebehu existencie ľudskej spoločnosti, spôsob ich osvojovania, odovzdávania, vytvárania, uchovávaní a rozvíjania. Kultúra je spoločenským fenoménom, prejavuje sa spôsobom odievania, spoločenskej komunikácie, súvisí so sídelnou činnosťou a pod.

Každá generácia zanecháva v krajine stopu, akýsi odtlačok svojej činnosti, ktorým prepisuje pôvodnú maticu a tieto vrstvy sa stávajú súčasťou krajinárskeho diela. Výsledkom kultivácie krajiny je charakteristická tzv. *kultúrna krajinná štruktúra*. Významným fenoménom kultúrnej krajiny sú *historické krajinné prvky a mozaiky*

s tradičným spôsobom hospodárenia, ktoré sú veľmi cenné nielen z národného, ale aj medzinárodného hľadiska (tradičná vinohradnícka, agrárna a banícka krajina, krajina s rôznymi formami osídlenia, stavieb a pod.).

Identifikovať v krajine územia so zachovaným tradičným spôsobom využívania je významné najmä z ekologického, ale aj kultúrneho, historického, estetického a krajinárskeho hľadiska. Hodnota týchto lokalít vyplýva predovšetkým z nasledujúcich skutočností (Hrnčiarová, 2008):

- nízkeho stupňa intenzifikácie,
- vysokej diverzity krajiny,
- zachovaného tradičného spôsobu ľudových a technických stavieb, drevených, kamenných či iných pôvodných obydlí,
- zachovaných tradičných foriem poľnohospodárskeho využívania s komplexmi lesov a ľudovou architektúrou,
- významnej spoločenskej hodnoty územia.

Identitu jedinečnej kultúrnej krajiny možno podľa Zecha a kol. (in Vorel, 2000) definovať podľa nasledujúcich kritérií:

Trávnaté a krovinaté zárusty na terasách opustených vinohradov v Modre.
Foto: J. Supuka

- nezameniteľné znaky vizuálnej scenérie (krajina s charakteristickým, nezameniteľným obrazom),
- zachovanosť stôp historického vývoja krajiny (zachovaná štruktúra osídlenia a formy zástavby, zachované stopy obhospodarovania krajiny),
- prítomnosť výrazných a rázovitých prvkov krajiny (markantných prírodných prvkov),
- rázovité prvky (stopy kultivácie krajiny, architektonické pamiatky).

Vinohradníctvo od minulosti po súčasnosť

K typickej kultúrnej krajinej štruktúre s nezameniteľnými črtami a charakteristickým obrazom patrí aj tzv. *vinohradnícka kultúrna krajina*. V našej oblasti sa začala utvárať už takmer 500 rokov pred n. l. Odvtedy sa zmenili klimatické i ekonomické podmienky a nastali mnohé ďalšie významné zmeny v spôsobe pestovania aj odrôd. Dnes je vinohradníctvo a vinárstvo opäť predmetom vysokého záujmu aj na Slovensku. Vinohradníctvo a výroba vína sú súčasťou kultúrnej krajiny a kultúry spoločenského života človeka (Pintér, 2005).

Vinohrady sa priradujú k prvkom s neutrálnym, alebo tzv. indiferentným pôsobením, ako ľudské diela a artefakty, ktoré nenarúšajú a nedegradujú prírodné zložky, nepôsobia rušivo, ale skôr vyvážené.

Od zberu plodov divorastúceho viniča cez vysádzanie krov pri obydlíach sa vyvinulo samostatné špeciálne odvetvie poľnohospodárskej výroby – vinohradníctvo (*viticulture*). Vinohradnícka tradícia sa prenáša ako poslanstvo z generácie na generáciu. Spôsob života

vinohradníkov, odrážajúci často náročné podmienky, možno charakterizovať ako zmysluplný, pokojný a zdravý životný štýl vidieckeho rázu sprevádzaný tradíciami a ľudovou kultúrou.

„... Popri hmotných znakoch kultúrnej krajiny zohrávajú dôležitú úlohu aj duchovné znaky, z ktorých je najvýznamnejšia územná identita ... tá najlepšie vystihuje individuálnu, resp. kolektívnu väzbu človeka s miestom, ako aj vnútornú kohéziu a sociálnu spolupatričnosť a stotožňovanie sa v rámci daného územia ... tak získava jedinec, resp. skupina ľudí, určitý pocit istoty, transparentnosti a dôvery, čo vedie k spoluzodpovednosti, spoluúčasti a spoluzhodovaniu pri formovaní daného územia, resp. manažmentu kultúrnej krajiny...“ (Žigrai, 2000).

Pre človeka, ktorý sa narodil a prežil život vo vinohradníckej oblasti, víno často predstavuje puto s predkami a tradíciami.

Vinárstvo súvisí aj s uchovávaním spoločenských a etno-kultúrnych zvykov a dôstojne reprezentuje národnú identitu a regionalitu. Neoddeliteľnou súčasťou vinohradov sú rôzne objekty, ako pivnice, prvky religióznej architektúry, rekreačné a oddychové chalupy a chaty, symbolické umelecké diela a pod., ako aj staré sorty ovocných drevín, ako je hruška, marhuľa, broskyňa, gaštan jedlý, orech kráľovský, moruša čierna, oskoruša, mandľa, dula či mišpuľa.

Pri zakladaní vinohradov hrali významnú úlohu prírodné podmienky, predovšetkým geografický reliéf. Slovensko sa nachádza na severnej hranici pestovania viniča hroznorodého, čo však nemá vplyv na úspešnosť jeho pestovania. Práve naopak, rôznorodé geografické podmienky Slovenska podporujú množstvo a rozmanitosť odrôd a ovplyvňujú výslednú kvalitu a jedinečnosť našich vín. Na pestovanie viniča sa využívajú najmä svahovité pozemky so štrkovitou, alebo kamenistou pôdou, kde sa viniču darí. Tieto pozemky sú väčšinou menej vhodné na pestovanie iných plodín, čo zároveň prispieva k lepšiemu využitiu poľnohospodárskej pôdy.

Kritériá hodnotenia vinohradov v kultúrnej krajine

Vinohrady a vinič hroznorodý (*Vitis vinifera* L.) sú definované z kultúrnohistorického a súčasného hľadiska podľa nasledujúcich kritérií (Supuka, Verešová, 2008):

- Vinič hroznorodý ako kultúrna rastlina (neoddeliteľne spojená s vývojom a kultúrou ľudskej spoločnosti).
- Vinohrady ako priestorotvorný a štruktúrotvorný prvok kultúrnej – poľnohospodárskej krajiny (mo-

zaika usporiadania plôch, obrazce, vzorce).

- Vinohrady ako špecifická forma využívania krajiny, ktorej súčasťou sú sprievodné kultúry drevín, účelové stavby ako krajinné dominanty (prírodné a architektonické).
- Vinohrady vytvárajúce jedinečný krajinný charakter (ráz) s historickou, prírodnou a estetickou hodnotou ako objekt estetického vnímania (percepcie).
- Vinohrady ako fenomén duchovného života človeka (*genius loci*).
- Vinohrady ako forma podporujúca udržateľný rozvoj (agroturistiku, vínnu turistiku a pod.).

Vinič ako kultúrna rastlina

Divý vinič (*Vitis vinifera* subsp. *silvestris* Gmel.) sa považuje za najstaršiu formu viniča v Európe a jeho paleontologické nálezy sú z konca treťohôr. Pravdepodobne je predchodcom ušľachtilého viniča hroznorodého (*Vitis vinifera* L. subsp. *sativa* D. C.), ktorý sa delí na tri skupiny: *Proles occidentalis* – západnú, *Proles orientalis* – východnú a *Proles pontica* – čiernomorskú (Pospíšilová, 1981).

Z divorastúceho viniča sa dlhým evolučným procesom vyvinul prirodzeným, a hlavne umelým výberom tzv. kultúrny vinič. Jeho pestovanie na našom území umožnili vhodné geograficko-klimatické podmienky. Súčasným cieľom vinohradníkov nie je dosiahnuť rekordné úrody hrozna, ale dorobiť čo najkvalitnejšie víno, ako čistý prírodný produkt, ktorého sensorické vlastnosti sú dané zložením pôdy, mikroklimatickými podmienkami lokality v spojení s citlivou starostlivosťou človeka. Víno sa dnes pokladá za ušľachtilý nápoj, ktorý patrí k modernému životnému štýlu.

Vinohrady ako priestorotvorný a štruktúrotvorný prvok kultúrnej poľnohospodárskej krajiny

Pri vinohradoch sú významné priestorové charakteristiky, ako je výška, spon medzi radmi alebo hustota výsadby, typy podporných konštrukcií a vedení, ale i sklon, antropogénne zmeny reliéfu, terasy, prípr. zavodňovacie a odvodňovacie systémy, trasovanie poľných ciest a pod. Ich pôsobenie v priestore často závisí od výmery (veľkoplošné alebo maloplošné – úzkopásové výsadby). Vinohrady tvoria kompozičné prvky, mozaiku plôch, čiastkové krajinné scenérie a krajinný obraz (Liptay, 1997; Supuka a kol., 2008).

Sprievodnými priestorovými a vizuálnymi prvkami vinohradov sú ovocné stromy, ako archeofyty či neofy-

ty, často ako alochtónne rastliny (nepôvodné dreviny). Sú dôkazom snahy o novointrodukcii a zavádzanie nových kultúrnych rastlín s vysokým úžitkovým efektom. Viaceré pochádzajú z mediteránneho pásma alebo zo subtropických oblastí z mnohých končín Zeme. Tieto stromové ovocné kultúry tvoria vertikálnu dominantu vinohradov a ich priestorovú štruktúru. Najmä na jar, keď zakvitnú a v jeseni farbami listov a plodov zvyšujú ich estetickú hodnotu. Ovocné stromy väčšinou ako solitéry tvoria spolu s vinohradmi špecifický krajinný obraz a posilňujú percepčnú hodnotu vinohradníckeho typu kultúrnej krajiny.

Ďalšou skupinou prvkov vinohradníckej kultúrnej krajiny sú rôzne stavby reprezentujúce dobovú architektúru a ľudové umenie. Ich kolorit je zvyčajne typický pre jednotlivé vinohradnícke oblasti. Sú to pivnice a chalupy (hajlochy, vínné budy a i.) používané na výrobu a uskladňovanie vína i na rekreáciu a spoločenské podujatia. Súčasťou vinohradov sú aj stavby a artefakty spojené s kresťanskými symbolmi.

Ďalšou skupinou prvkov vinohradníckej kultúrnej krajiny sú rôzne stavby reprezentujúce dobovú architektúru a ľudové umenie. Ich kolorit je zvyčajne typický pre jednotlivé vinohradnícke oblasti. Sú to pivnice a chalupy (hajlochy, vínné budy a i.) používané na výrobu a uskladňovanie vína i na rekreáciu a spoločenské podujatia. Súčasťou vinohradov sú aj stavby a artefakty spojené s kresťanskými symbolmi.

Vinohrady ako objekt estetického vnímania

Vinohrady vytvárajúce jedinečný krajinný ráz s historickou, prírodnou a estetickou hodnotou, sú aj objektom estetického vnímania človeka. Tieto hodnoty tvoria ďalšiu významnú skupinu ako prvky sociálneho, duchovného a kultúrneho pozadia vyjadrené nasledujúcimi hodnotiacimi kritériami:

- *pôvodnosť* – je spojená s históriou pestovania viniča a jeho odrôd, ktoré sa stali typické pre konkrétne regióny,

Reliéf s ústrednou postavou patróna vinohradníkov, svätého Urbana. Foto: M. Verešová

- *jedinečnosť* – podľa tohto znaku sa historicky vytvorili reprezentatívne vinohradnícke oblasti,
- *rozmanitosť* – spočíva v rôznorodosti kultúrnych drevín, priestorovo-architektonickej kompozície, vo frekvencii a rozmanitosti stavebných prvkov a plôšok krajinskej mozaiky,
- *harmónia* – vyjadruje súlad v znakoch farby, tvaru, spojenia prvkov prírody a kultúrnej krajiny, harmóniu v sociálnej sfére,
- *orientácia* – vinohrady a stavebné prvky tvoria rôzne usporiadané plošné a vertikálne dominanty, ktoré človek vníma a slúžia mu na orientáciu v priestore,
- *vinohrady ako krajinné dominanty* – tvoria pozadie ľudských sídel a krajinného priestoru, sú krajino-architektonickým fenoménom vytvárajúcim kultúrny dizajn krajiny, ide najmä o vinohradnícke oblasti na južných svahoch,
- *vinohrady ako objekty vizuálneho vnímania s estetickou hodnotou* – sú prvkami priestorovej kompozície, dobové a sezónne zmeny vytvárajú frekventované krajinné scenérie a výsledný estetický zážitok.

Vinohrady ako fenomén duchovného života človeka (*genius loci*)

Pestovanie viniča možno považovať za tradíciu, ktorá sa neodmysliteľne spája s územím Slovenska.

Prenáša sa ako dedičstvo po otcoch, a súčasne je základom budúcej novej kvality. Je vyjadrením atmosféry a koloritu určitého miesta a významným nositeľom ľudskej identity a histórie. Vinohradníctvo je spojené s tradičnou ľudovou kultúrou – krojmi, piesňami a tancami, vinobraniami, súťažami v kvalite vín a pod. Predstavuje vynikajúci plod ľudskej práce a snaženia.

Spoluzitím človeka s prírodou, ich vzájomným ovplyvňovaním, obhospodarovaním a osídľovaním krajiny vzniká historicko-hodnotový a obsahovo reprezentatívny fenomén krajiny s charakterom *genius loci* – pamätového kódu akumulujúceho činnosť, skúsenosti, prosperitu, bohatstvo, výhry aj prehry, skazu ľudskej civilizácie (Ivanička, 1999).

Vinohrady, vinohradníctvo a vinárstvo nemajú len úžitkový obsah, ale tvoria historické i súčasné kultúrne pozadie ľudských sídel a ľudskej spoločnosti. *Genius loci* krajinu oživuje, a zároveň je v nej sprítomnený.

Vinohrady ako forma podporujúca udržateľný rozvoj

Vinohradnícke oblasti sa okrem produkcie vína postupne stávajú aj strediskami cestovného ruchu, čím vznikajú nové podnikateľské aktivity na báze vínnej turistiky. Za kolísku tradície putovania po viniciach sa považuje Taliansko. V Rakúsku sa asi v polovici 70. rokov minulého storočia začalo podporovať trávenie voľného času vo viniciach, vyprofiloval sa typ návštevníka preferujúceho kultúrnu krajinu. Vznikli atraktívne pracovné príležitosti vo sfére služieb (ubytovania a stravovania), perspektívne pre mladšie generácie.

Vinohrady s ich priľahlými prírodnými zákutiami sa stávajú oázami pokoja a miestami mnohých foriem aktívneho odpočinku. Treba zachovať aj pre ďalšie generácie tradičný ráz krajiny s vinohradmi, lúkami, sadmi a remízkami na hranici s lesom. Dôležité je tiež zaznamenať a udržať pôvodné názvy vinohradníckych lokalít v jednotlivých chotároch a vytýčiť turistické a cykloturistické trasy pomedzi vinohrady. Podobným príkladom je budovanie vínnych ciest, aktívne pôsobiacich v určitej vinohradníckej oblasti.

* * *

Mnohí sa nazdávajú, že územie Slovenska je len okrajovou vinohradníckou oblasťou, v porovnaní s mediteránnymi krajinami, ako je Taliansko, Španielsko, Portugalsko, Grécko či Francúzsko. Dlhodobé skúsenosti s pestovaním viniča na území Slovenska dokazujú pravý opak. Mnoho sort a odrôd sa vyselektovalo a vyšľachtilo práve v našich vinohradníckych oblastiach, odrážajú klimaticko-ekologické podmienky Slovenska. V poslednom období majú kvalitné slovenské vína svetovo porovnateľné vlastnosti a charakteristiky. Preto neexistujú žiadne dôvody na redukciu nášho vinohradníctva.

Pestovanie viniča má kultúrne, sociálne a estetické dimenzie, ako aj historické pozadie a dôvody. Mnohí vedci sa zaoberali nielen výskumom vinohradníctva a vinárstva, ale aj skúmaním estetických hodnôt kultúrnej krajiny (Drdoš, 1995; Huba, 1988; Supuka, 2000; Žigrai, 2000) vrátane špecifického hodnotenia vinohradníckej krajiny v okolí Svätého Jura (Štefunková, 2004). Z tohto dôvodu sa zameriava pozornosť na vinohrady ako súčasť kultúrnej krajiny Slovenska aj v rámci študijného programu *Záhradná a krajinná architektúra* na Fakulte záhradníctva a krajinného inžinierstva Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre.

Autori ďakujú grantovej agentúre VEGA za finančnú podporu grantu č. 1/4406/07 a grantu č. 1/4411/07, v rámci ktorých sa problematika riešila.

Literatúra

- Drdoš, J.: Krajinný obraz a jeho hodnotenie. *Život. Prostr.*, 29, 1995, č. 4, s. 202 – 205.
- Hrnčiarová, T.: Historické krajinné prvky a mozaiky – súčasť diverzity kultúrnej krajiny. Smolenická výzva IV. Zborník príspevkov. Bratislava : ÚKE SAV, 2008, s. 6 – 10.
- Huba, M. (ed.): Historické krajinné štruktúry. Ochrana prírody. Bratislava : MV SZOPK, 1988, 62 s.
- Ivanička, K.: Slovensko – genius loci. Bratislava : Eurostav, s. r. o., 1999, 158 s.

- Liptay, J.: Krajina ako kultúrne dedičstvo. *Pamiatky a múzeá*, 37, 1997, č. 1, s. 34 – 37.
- Pintér, E.: Vinohradníctvo a vinárstvo. In: Jureková, Z. et al.: *Slovenské záhradníctvo*. Nitra : SPU, 2005, 216 s.
- Pospíšilová, D.: *Ampelografia ČSSR*. Bratislava : Príroda, 1981, 345 s.
- Supuka, J.: Kultúrna vegetácia v kultúrnej krajine. *Život. Prostr.*, 34, 2000, č. 5, s. 251 – 255.
- Supuka, J., Verešová, M.: Vinohrady ako súčasť kultúrnej krajiny. *Viticulture & Viniculture Forum – Slovakia*. Piešťany, 2008.
- Supuka, J., Feriancová, L., Schlampová, T., Jančura, P.: *Krajinárska tvorba*. Učebné texty. Nitra: SPU, 2008, 256 s.
- Štefunková, D.: Posúdenie vizuálnej kvality krajiny v krajinej ekológii. Dizertačná práca. Bratislava : ÚKE SAV, 2004, 120 s.
- Vorel, I.: Kultúrna krajina Třeboňska a péče o zachování její identity. *Život. Prostr.*, 34, 2000, č. 5, s. 256 – 261.
- Žigrai, F.: Dimenzie a znaky kultúrnej krajiny. *Život. Prostr.*, 34, 2000, č. 5, s. 229 – 233.

Ing. Martina Verešová, marveresova@gmail.com
Prof. Ing. Ján Supuka, DrSc., jan.supuka@uniag.sk
Katedra záhradnej a krajinej architektúry Fakulty záhradníctva a krajinného inžinierstva Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre, Tulipánová 7, 949 01 Nitra

Línie vinohradov nad mestom Modra tvoria umocňujúce predpolie výhľadovej scenérie. Foto: M. Verešová

